

Summary:

Chebolda I.U. Determination of the agrarian load on a territory with the aim of the optimisation of the land tenure with Ternopil administrative district as an example. The aim of the research is to determine the agrarian load on the territory of Ternopil administrative district. The task to achieve the above-mentioned aim is the analysis of the structure of the land tenure to make it optimal.

УДК [574:504.54.06] (282.2)

Петро ЦАРИК, Ігор ВІТЕНКО

ГЕОЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ ДОЛИНИ РІЧКИ ДЖУРИН

Геоecологічна ситуація річкової долини в цілому віддзеркалює екоситуації і екостани як окремих природних компонентів так і ландшафту в цілому. Це обумовлено тим, що з великої площі водозбірного басейну в річкову долину потрапляють найрізноманітніші стоки, які визначають якість річкової води. До річкової долини приурочені людські поселення з різноманітними господарськими об'єктами, а відтак екостан річкової долини в цілому відображає рівень екологічної культури населення, зрештою, існуючі традиції природокористування.

Проведені дослідження геоecологічного стану долини річки Джури́н є продовженням програми вивчення геоecологічного стану малих річок Поділля [8], в рамках якої було проведено подібне обстеження долини річки Гнізна [9].

Проблемам екологічного стану малих річок присвячені праці Фільчагова Л.П., Поліщука В.В. (1989), Паламарчука М.Н., Ревери О.З. (1991), Мережко О.І., Хімко Р.В. (1998), теорії та методології оцінки водокористування – праця Дорогунцова С.І., Хвесика М.А., Головинського І.Л. (2002), впливу техногенезу на річкові басейни – Мольчака Я.О., Герасимчук З.В., Мисковець І.О. (2004), охороні природи у верхів'ях рік – Стойка С.М. (2004) та ін.

Метою проведеного дослідження було виявлення основних чинників, що формують геоecологічну ситуацію, відмінностей екостанів на різних відтинках річкової долини, впливу особливостей природокористування і життєдіяльності населення на неї.

Джури́н – річка, яка бере свій початок на границі Чортківського і Бучацького районів на 2 км південніше с. Мартинівка від злиття двох витоків. Довжина річки складає 51 км, площа басейну 301 км². Абсолютна висота витоку становить 358 м, гирла – 153 м. Падіння річки складає 205 м, середній похил – 4,02 м/км. За шкалою класифікації річок Джури́н відноситься до малих річок довжиною від 26 до 100 км. За особливостями середнього похилу Джури́н наближається до гірських річок, що обумовлює значні гідроенергетичні ресурси.

Впродовж своєї течії річка приймає 10 приток довжиною 2-8 км, найбільші із приток річка приймає у верхів'ї – каналізовану і зарегульовану ставком притоку яка впадає південніше с. Джури́нська Слобідка; в пониззі – річку Поросячку, що впадає в головну водну артерію між селами Нагоряни і Устечко. Зарегульованість стоку основної ріки відсутня, в той же час на притоках збудовано 6 ставків.

За морфологічними особливостями річкову долину можна поділити на 2 відтинки: верхній, з коритоподібною долиною до с. Кошилівці; і нижній, каньйоноподібний – до впадіння річки у Дністер.

Геоecологічна ситуація долини річки Джури́н обумовлена наступними чинниками:

- високим ступенем сільськогосподарської освоєності території близько 85%;
- надмірною розораністю басейну річки (понад 60%);
- низькою залісненістю території (близько 10%);
- приуроченістю 10 сільських населених пунктів до річкової долини;

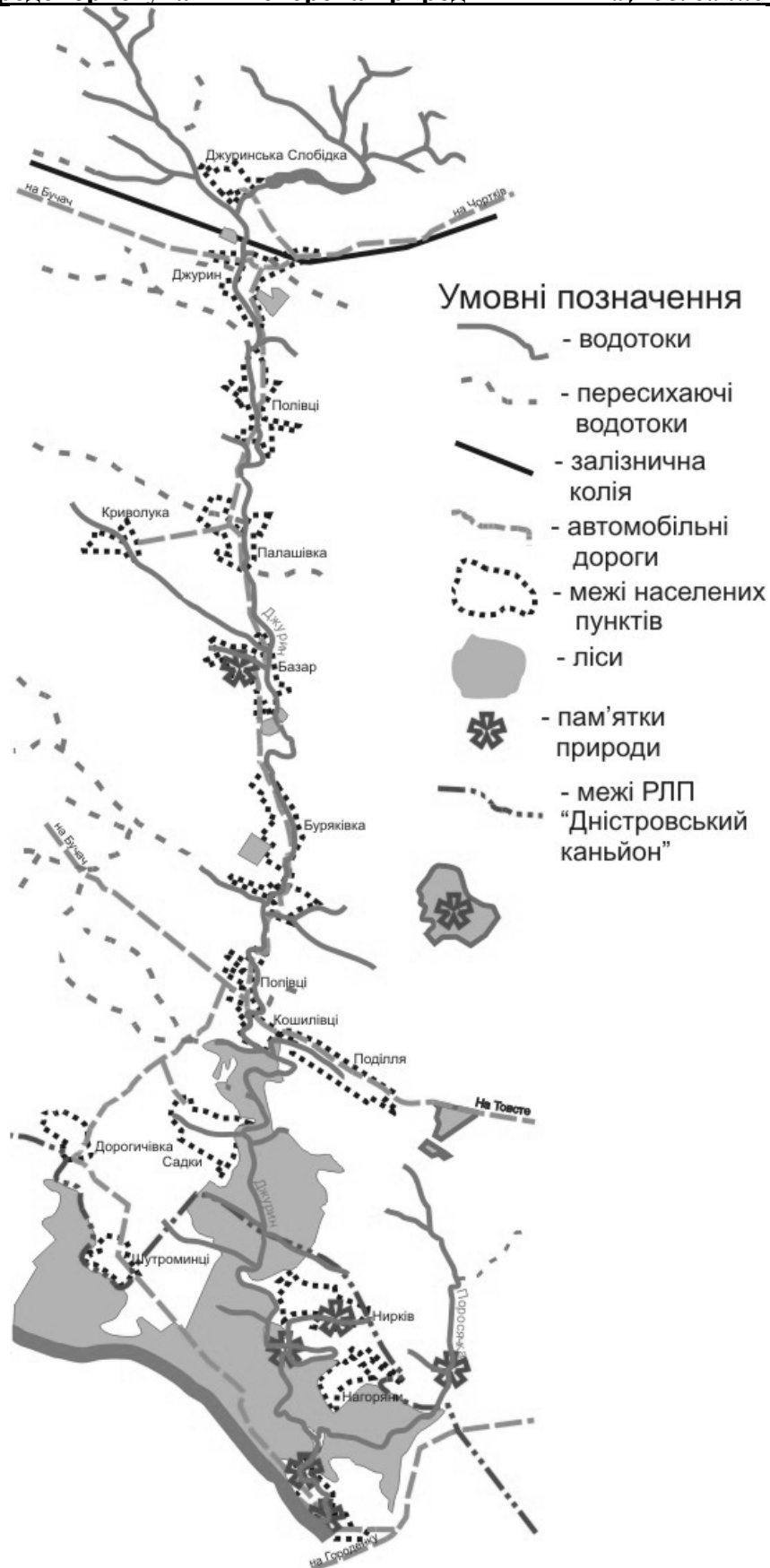

Рис. 1. Схема басейну р. Дзурин.

- відсутністю чітко виділених на території водоохоронних зон.
За особливостями геоекологічної ситуації річкову долину можна поділити на 3

відтинки: перший відтинок – від витoku річки до с. Полівці; другий від с. Полівці до с. Кошилівці; і третій – від с. Кошилівці до гирла річки.

Верхній відтинок річки характеризується абсолютною розораністю і сільськогосподарською освоєністю території. Аналіз структури землекористування показав її незбалансованість (Табл. 1.). Найбільша розораність долини річки спостерігається в межах та околицях населених пунктів, водночас тут низькою є частка залужених земель. За межами населених пунктів розораність річкової долини істотно зменшується і зростає її залуженість.

Висока частка земель під водою обумовлена наявністю декількох ставків найбільший із яких в с. Джуринська Слобідка має площу близько 20 га.

Таблиця 1

Структура землекористування верхнього відрізка долини р. Джурин

Категорія земельних угідь	Частка в структурі земельного фонду, %
Землі під лісами, лісосмугами	1
Землі під луками	34
Землі під водою	15
Забудовані землі	10
Орні землі	40

Невиразність річкової долини, відсутність глибокого врізу річища в прилеглі території сприяли повномасштабному осушенню верхів'я річки і лівобережної частини її басейну, тобто вододілу між річками Джурин і Черкаська, Джурин і Тупа (Рис. 1.) Створення осушувальних систем у верхів'ї річки Джурин обумовило її маловодність, відсутність запасів живлення річки, значні сезонні коливання рівня води в річці, що в цілому негативно відбилося на стані гідробіоценозів. До екологічних проблем верхнього відтинку річки Джурин необхідно віднести значну забрудненість води мінеральними та органічними добривами, отрутохімікатами, що змиваються з прилеглих полів, а також побутове забруднення, яке пов'язане із життєдіяльністю населення (стихійні сміттєзвалища, смітники, стоки приватних господарств). Необхідно зауважити різке скорочення органічних забруднювачів, спричинене ліквідацією великих тваринницьких комплексів с.с. Джуринська Слобідка, Джурин, Полівці тощо. Ставкове господарство, яке діє у с. Джуринська Слобідка істотно не впливає на загальну екологічну ситуацію верхів'я річки.

Геоecологічна ситуація середнього відтинку р. Джурин (від с. Полівці до с. Кошилівці) характеризується значним впливом побутового забруднення, оскільки житлова забудова і присадибні ділянки впритул наближені до річища і в основному приурочені до заплавної місцевості. Весняні повені і літні паводки часто спричиняють затоплення присадибних ділянок, житлових будинків і господарських приміщень. Річкова долина в межах даного відрізка носить чітко виражену коритопобіну форму, річище врізається в прилеглі території на глибину 20-40 метрів, в зв'язку з чим зростає крутизна схилів та інтенсивність ерозійних процесів. На цьому відтинку знаходиться 5 населених пунктів, якими зайнято значна частина річкової долини; що обумовлює високий ступінь антропогенного навантаження на річкову екосистему. (Табл. 2.). За межами населених пунктів річкова долина слабо розорана і практично повністю залужена. Частина орних земель на схилах річкової долини вилучена із сільськогосподарського обробітку через низьку продуктивність і еродованість ґрунтів. В межах долини зустрічаються 4 діючих кар'єри з видобутку пісковика, а також 2 цегельні заводи у с.с. Базар і Слобідка, де функціонують глиняні кар'єри. Значна частина кар'єрів які знаходилися на крутому лівому березі річки рекультивована і виведена з експлуатації.

Третій відтинок між с. Кошилівці та гирлом річки характеризується покращеною геоecологічною ситуацією, яка обумовлена залісненістю терасованих схилів і залуженістю заплави каньйоноподібної частини річкової долини.

Таблиця 2

Структура землекористування середнього відрізка долини р. Джурин

Категорія земельних угідь	Частка в структурі земельного фонду, %
Землі під лісами, лісосмугами	5
Землі під луками	47
Землі під водою	5
Забудовані землі	18
Орні землі	25

Населені пункти винесені за межі річкової долини, за винятком с. Устечко, що зменшило безпосередній антропогенний вплив у річковій долині. До особливостей структури землекористування цього відтинка річкової долини необхідно віднести її високу залісненість та заруженість, низьку розораність в межах с. Устечко. (Табл. 3).

Рис. 2. Долина р. Джурин в околиці с. Буряківка

Загальна геоекологічна ситуація на цьому відтинку покращується за рахунок впадіння в річку невеличких приток з чистою водою, наявності багатьох джерел. Території прилеглі до Червоногородського водоспаду активно використовуються в рекреаційних цілях, як місцевим так і приїжджим населенням, тому в найближчій перспективі постає проблема регуляції рекреаційних навантажень на природні комплекси.

Таблиця 3

Структура землекористування нижнього відрізка долини р. Джурин

Категорія земельних угідь	Частка в структурі земельного фонду, %
Землі під лісами	69
Землі під луками	16
Землі під водою	5
Забудовані землі	4
Орні землі	6

Заповідні об'єкти в межах річкової долини є малочисельними. Нижня частина річкової долини від с. Нирків входить до складу регіонального ландшафтного парку “Дністровський каньйон”. В с. Базар зосереджена гідрологічна пам'ятка природи “Червона криниця” – система джерел, що витікають з девонських пісковиків. Разом з тим, в долині річки є ряд об'єктів перспективних для заповідання.

У верхів'ї Джурина на східній околиці с. Джуринська Слобідка споруджено став на площі 20 га, який використовується для риборозведення. За умови осушення водозбірних боліт у витокі річки і порушення гідрологічного балансу території, став виконує важливу водоакумулюючу і водорегулюючу функції. Доречність його збереження продиктовує необхідність взяття його під охорону у якості гідрологічного об'єкта місцевого значення.

На південній околиці с. Джурин неподалік автошляху Джурин – Полівці б'є потужне джерело на витокі з якого утворилася обширна заводь і потічок води, що впадає у р. Джурин. Витік джерела окультурений. Це – перспективна гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення.

Третім перспективним для заповідання об'єктом також є джерело на східній околиці с.

Базар, з якого витікає потужний потік води. Старожили стверджують, що в районі витoku у минулому був спеціально обладнаний водопій для панської худоби. Джерело разом із потоком є перспективним гідрологічним об'єктом.

З метою збереження ландшафту річкової долини між сс. Кошилівці і Нирків доцільно створити ландшафтний заказник місцевого значення, що сприятиме збереженню цінних лісових масивів, що виконують важливі водоохоронні і протиерозійні функції, а також з охорони та відновлення рідкісної флори і фауни.

За результатами проведеного дослідження розроблена система заходів з оптимізації

Рис 3. Долина р. Джурин у с.Устечко

природокористування, а значить і покращення геоecологічної ситуації. Першим невідкладним заходом є прибирання сміття, стихійних смітників і впорядкування сміттєзвалищ в межах населених пунктів. Наступним заходом повинно стати відведення на місцевості водоохоронних зон та дотримання вимог природокористування у їх межах. Значну частину земель річкової долини з

крутизною схилів понад 7° доцільно заліснити.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- геоecологічна ситуація долини р. Джурин обумовлена трьома основними чинниками: надмірною розораністю земель у її басейні, невпорядкованістю водоохоронних зон, високим рівнем побутового забруднення долини в межах населених пунктів;
- у верхів'ях річкової долини визначальною для геоecологічної ситуації є розораність і меліорованість водозбірних територій; геоecологічна ситуація середньої частини річкової долини визначається надмірним антропогенним впливом поселенських ландшафтів; геоecологічна ситуація нижньої частини річкової долини урівноважується її суцільною залісненістю та залуженістю і в значній мірі обумовлена рекреаційними навантаженнями;
- спостерігається тенденція до її покращення за останні роки завдяки вилученню з орного клину земель схилів місцевостей, ліквідації тваринницьких комплексів сільськогосподарських підприємств, істотному зменшенню внесення мінеральних та органічних добрив при обробітку земель.

Література:

1. Громадська оцінка екологічного стану деяких річок Верхнього Дністра. Проблеми та шляхи їх вирішення / за заг. ред. Г.Проців. – Березани, 2005. – 56с.
2. Екологічне оздоровлення Дніпра / В.Шевчук, О. Мазуркевич, В.Навроцький, Ю. Саталкін, М. Стеценко, А.Стащук, А.Сакевич. – К.: 2001. – 267с.
3. *Мережко О.І., Хімко Р.В.* Оздоровлення малих річок: екологічні основи. – К.: вид-во Інтер-екоцентр, 1998. – 56с.
4. *Мольчак Я.О., Герасимчук З.В., Мисковець І.Я.* Річки та їх басейни в умовах техногенезу. – Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2004. – 336 с.
5. *Паламарчук М.М., Ревера О.З.* Нове життя малих річок. – Київ: Урожай, 1991 - 208с.
6. *Стойко С.М.* Система охорони природи у верхів'ях і басейну Дністра. – Програма ЮНЕСКО "Людина і біосфера". Львів, 2004. – 56 с.

7. *Фильчагов Л.П., Полищук В.В.* Возрождение малых рек. – К.: Урожай, 1989. – 184с.
8. *Царик Л.П.* Гідроекологічна ситуація. // Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області). – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2006. – С. 78-85.
9. *Царик Л.П., Вітенко І.М.* Геоекологічна ситуація долини річки Гнізни / Наукові записки ТНПУ. Серія: географія, -Тернопіль, 2007,№ 1, -С. 192-198.

Summary:

P.Tsaryk, I.Vitenko. GEOECOLOGICAL SITUATION OF VALLEY OF RIVER DGOURIN.

The common ecological being of river Dgourin and its valley is analyzed in the article, the features of use of nature are reflected on overhead one, middle and lower segments of river valley, basic pollution of valley and methods of pollution control river.